Theoriam, & praxim Moralem.

sunt; & ubi ab illa pendent, probe perpendatur, quantum ab eadem pendeant: quod sæpissime difficile est, nisi in Psycologia multum fueris versatus, & singulare quoddam acumen tibi comparaveris. Ab illa igitur Metaphysica Tractatione, præclare jam a politioribus hujus ævi Philosophis exculta, petantur quæ hic forent alioquin præmonenda circa Rationalis Animi intellectiones, voluntates, inclinationes, affectus, habitus, & reliqua hujusmodi.

ARTICULUS SECUNDUS.

De Actionum Humanarum Natura, ac Divisione.

86. Præmittuntur nominales definitiones Actionis & Passionis.

86. CONstituto ultimo fine hominis, ac stabilita necessitate mediorum ad illum conducentium, patefacta jam est universæ vitæ nostræ ratio. Siquidem vero ejusmodi media ex dictis alia non sunt, quam humanæ actiones bonæ; eas nunc expendamus, sumpto exordio ab ipso *Actionis* nomine, ut sciamus statim quid sit id, de quo institutio suscipitur. *Actio secundum primam nominis impositionem importat originem motus*, ex Angelico Doctore (*par. 1. sum. qu. 41. ar. 1.*) *Sicut enim motus, prout est in mobili ab aliquo, dicitur passio; ita origo ipsius motus, secundum quod incipit ab alio, & terminatur in id quod movetur, dicitur actio.* Est igitur actio omnis motus aliquis, sed non viceversa omnis motus actio est, quippe multiplex existit motus, qui vocatur mere *passio*. Quoties motus aliquis producitur activitate cujusjam causæ, idem motus dicitur *actio*, si referatur ad causam moventem; *passio* vero, si spectetur in eo, quod a tali causa movetur, sic ex. ca. unus idemque *illuminationis* motus, quatenus a sole egreditur, actio est; quatenus in aere recipitur, passio.

87. Vox motus, apud profanos, & catholicos pariter Scriptores jam diu usitata, non debet in præsenti morali tractatione omitti, eo quod illa æstuantur Materialistæ in philosophicis.

87. Sed hic, dum in describenda actione & passione audis me vocabulum *motus* assumere, noli præpropere suspicari, me de castris venire novissimorum Materialistarum, a quibus tantum disto animi sensibus, quantum distant ipsi a veritate. Cum prælaudato D. Thoma omnis Peripateticorum natio vocabulum illud servat in Theologicis etiam explicandis: nec infrequens fuit apud aliarum sectarum Philosophos, & Christianos Platoni præsertim addictos, inter quos S. Aug. (*de Doct. Christ. lib. 3. c. 10.*) scripsit: *caritatem voco motum animi ad fruendum Deo propter ipsum, & se atque proximo propter Deum: cupiditatem autem motum animi ad fruendum se & proximo, & quolibet corpore, non propter Deum.* Quare non est, cur ego relinquere debeam vocem tam longo, & universali usu firmatam; maxime cum doctrinis veterum Theologorum Scholasticorum præsentem Dissertationem ferme totam compingere proposuerim, tum quia de *verbis, quæ solitis comparantur* ex Seraphico (*in 2. sent. dist. 44. q. ult.*) arbitror non adeo anxium esse debere Moralem Tractatorem, qui fruges sectatur *practicæ virtutis, quæ suos cultores beatos efficit*, ut notat S. Isidorus Pelus. (*ep. 202. ad Olympiad.*) Nec me terret, quod peracommoda sit vox disseminando Materialistarum errori; quoniam ex D. August. (*lib. 2. de Serm. Dom. in monte c. 12.*) *oves non debent pelles suas deponere, si aliquando eis lupi se contegant.*

88. In homine dantur Actiones, & Passiones: & actiones aliæ sunt interiores, aliæ exteriores.

88. Cum in creatis aliis substantiis, tum in homine potissimum existunt motus duplicis notionis, & appellationis mox designatæ, homo namque aliquos motus vi motrice sibi proprii efficit, & *actiones* dicuntur; aliosin se ipso excitatos sentit ab extraneis caussis activis, & *passiones* nominantur. Priorum motuum, id est actionum, principium Anima est, quæ variis instructa viribus illos producit bifariam; nempe vel quatenus ipsam movet, vel quatenus motum edit in corpore sibi inserto: motus, quos in seipsa producit, dicuntur actiones hominis *interiores*: quos vero in corpore ciet, *exteriores* appellantur. Ita, dum voluntate sola Deum diligis, *intrinsecus* tantum agere diceris; at dum hymnis & canticis ore prolatis ipsum collaudas, etiam *extrinsecus* operari censeris.

89. Extant in homine Actiones Spirituales, & Materiales, eæque partim animæ parent, partim minime parent.

89. Juxta seminas, quæ simul in homine cohærent, activas substantias, *Spiritalem* scilicet ac *Materialem*, sunt quoque ejusdem hominis actiones partim *Spirituales*, ut intellectio, volitio, reminiscentia; partim *Materiales*, ut nutritio, respiratio, fluidorum circulatio. Quamvis autem eæ omnes sint revera motus, qui efficienter ab ipso homine procedunt; experimento tamen sat explorato constat, non eodem modo singulas illarum, sive prioris sive posterioris sint generis, profluere ab homine, & participare moralitatem, quæ impræsentiarum consideranda venit. Etenim aliæ actiones tum Spirituales tum Materiales subsunt imperio animæ, & possunt deliberate ac libere fieri, ut contemplatio veritatis, desiderium virtutis, comessio, motus localis

calis totius corporis vel quarumdam ejus partium, dum mechanica corporis constructio nullo vitio laborat; aliæ contra non subjacent animæ dominio, & absque libertatis usu eveniunt, ut sequentibus exemplis patefiet.

90. Exempla ponuntur actionum tum materialium tum spiritualium, quæ ob duas diversas caussas profluunt ab homine extra imperium animæ.

90. Universim loquendo duplex caussa est, cur ab animæ imperio subtrahantur nonnullæ actiones, sive Spiritales sive Materiales, quæ in homine contingunt. Prima, quia spectata intima naturæ humanæ constitutione nullo pacto animæ subesse intelliguntur. Secunda, quia tametsi absolute regi possint animæ consilio, & arbitrio, attamen producuntur interdum sine deliberatione, & libertate, vel ob superinductum aliquod naturæ impedimentum, vel vitio solius hominis agentis. Ejusmodi sunt, ex *Materialibus* actionibus ob *primam* caussam, concoctio ciborum in stomacho, elaboratio chili & sanguinis, pulsus cordis; ob *secundam* visio, locutio, gesticulatio manus. Ex *Spiritualibus* vero sunt; ratione *prioris* caussæ, sensatio caloris, soni, odoris, & exinde promanans sensus voluptatis aut tristitiæ, nec non subsequens inclinatio ad prosequenda vel aversanda objecta exteriora, quæ organa corporis percellendo præbuere originem hisce animæ sensationibus: ratione caussæ *posterioris* censetur assensus ille, qui prædictis inclinationibus præstatur, quando prævius idem sensus fuit ita vehemens, ut nullum reliquerit consultationi locum; sive, ut scholæ utamur vocibus, sunt varii illi motus concupiscentiæ, qui dicuntur *primoprimi*, hoc est prorsus indeliberati.

91. Quænam actiones proprie dicendæ sint morales, & humanæ.

91. Cum solæ actiones hominis, deliberate ac libere productæ, capaces sint bonitatis, & malitiæ moralis, ac dignæ præmio & supplicio; idcircò eæ solæ vocantur *Morales*: reliquæ omnes ex deliberata ac libera voluntate minime prodeuntes quacunque ex caussa, *Naturalium* nomine designari solent. Rursus quia operari ex consilio, & arbitrio est maxime proprium hominis rationalis, prout a brutis animantibus secernitur: inde fit, ut priores illæ morales actiones dicantur non tantum *humanæ*, sed etiam *humanæ*, idest, non solum ab homine prodeuntes, sed præterea hominis propriæ; posteriores e contrario, quæ naturales seu necessariæ sunt, appellentur quidem actiones *hominis*, sed tamen *non humanæ* censeantur. Ita Theologi Scholarum omnes cum D. Thoma, qui (*2. 2. q. 1. ar. 1.*) scribit: *Illæ actiones proprie humanæ dicuntur, quæ ex voluntate deliberata procedunt; si quæ autem aliæ actiones homini conveniunt, possunt dici quidem hominis actiones, sed non proprie humanæ, cum non sint hominis, in quantum est homo.*

92. Ut actio, quæcunque illa sit, humana vel non humana dici possit, examinandum, nunquid prodierit nec ne a voluntate deliberata.

92. Quocirca ad dignoscendum, num actio aliqua sit reputanda *humana* necne, non sufficit rimari principia, a quibus proxime in homine efficitur, utrum scilicet prodierit a principiis, quæ sunt homini communia cum bestiis, aut ab aliis, quæ sunt homini dumtaxat convenientia; nam sicuti quandoque contingit, ut materiales actiones edendi, bibendi, circumeundi, quorum principia proxima sunt nobis cum brutis communia, denominationem acquirant actuum moralium & humanorum, quia sponte ac libere in nobis extiterunt; ita viceversa fit, ut intra sphæram naturalium actionum consistant plures spirituales operationes intelligendi & volendi, quantumvis immediate emanent a principiis homini maxime propriis, quoniam citra libertatis usum emerserunt. Illud ergo in hoc negotio potissime intuendum, an actiones procedant vel non procedant *ex voluntate deliberata*, tamquam a principio aut eliciente, aut saltem imperante.

93. Juxta diversam dispositionem actualem agentis hominis potest ejus actio simul dici humana, & non humana, respectu diverso.

93. Ob id etiam sequitur, actum aliquem ab homine productum, sub una ratione esse posse *humanum*, & *non humanum* sub altera, loquendo in genere moris. Sic dum quis bona fide, atque ex ignorantia prorsus invincibili, rem alienam detinet, mulierem cognoscit non suam, amicum loco feræ interimit; cum absolute hæc omnia efficiat voluntate deliberata, actus edere dicitur humanos, in quantum *simpliciter* sunt actus detinendi rem, cognoscendi mulierem, interimendi aliquod animal: ast idem actus reputantur non humani sub ratione *furti, adulterii, homicidii*, quam illis inesse prorsus inculpate ignorat, & hoc alterum verum est, etiamsi animo foret ita dispositus, ut eadem plane ageret secluta quoque ignorantia; quippe, ut actio judicetur humana vel non humana, non ab habituali, sed ab actuali dispositione agentis pendet.

94. Ex superiore observatione intelligitur, cur aliquatenus culpabilitas censeri possit.

94. Juxta hanc observationem Angelicus, & Seraphicus tractantes de ignorantia docent, non statim censendum prorsus involuntarium & inculpabile aliquod peccatum, eo quod ex ignorantia commissum perhibeatur, qua scilicet agens potuit ignorare solum unam alteramve actionis peccaminosæ circumstantiam, & scire absolute actionem esse peccaminosam. *Potest contingere*, ait Angelicus (*2. 2. qu. 76. art. 3.*) *quod aliquis ignoret quidem aliquam circumstantiam peccati, quam si sciret retraheretur a peccando, & tamen adhuc remanet in ejus scientia aliquid, per quod cognoscit illud esse*

esse actum peccati: puta, si aliquis percutiens aliquem sciat quidem ipsum esse hominem, quod sufficit ad rationem peccati; non tamen sciat, cum esse patrem. Unde licet talis propter ignorantiam peccet, non tamen totaliter excusatur a peccato. Seraphicus item (*in 2. sent. dist. 41. dub. 3.*) *ignorantia aliquando est per omnimodam privationem discretionis: & tunc tollit simpliciter rationem voluntarii; aliquando vero dicit privationem discretionis alicujus circumstantiæ, remanente nihilominus cognitione actus, & aliarum circumstantiarum: sicut est de illo, qui fornicatur nesciens fornicationem esse peccatum mortale, sciens tamen se cognoscere non suam; & tunc minuit, non tamen tollit voluntarium.*

95. *In dijudicanda moralitate actionum singularium oportet simul considerare genus actionum, & intimam agentis dispositionem.*

95. Non debet e memoria nostra excidere superior animadversio (*n. 92.*) præsertim ubi in praxi morali versamur. Etenim haud paucos reperire est, qui etsi theoretice talia minime ignorent; attamen quandoque, ubi se comparant ad ferendum judicium de singulari quapiam actione, mentis suæ aciem magis figunt in perpendenda morali natura ipsius actionis, quam in exploranda actuali dispositione agentis: qua in re possunt graviter alucinari. Siquidem evenit sæpissime, ut propter dispositionem, quæ vel intellectum vel voluntatem agentis respicit, coram Deo aut levis aut etiam nulla sit noxa, quod aliquin ex suo genere lethale facinus foret. Huc spectat illa Gersonii regula, qui (*in tract. de Pollutione notab. 3.*) inquit: *in theologico vel morali negotio dum inquisitio fit de aliquibus effectis vel operibus, an sint, vel qualia sint peccata, facienda est resolutio principalis, & finalis ad libertatem consensus vel dissensus in talibus, & inde ad peccatum, dicente Augustino: adeo est voluntarium, quod si non esset voluntarium, non esset peccatum.*

96. *Exacta definitio actus humani traditur, & explicatur.*

96. Satis evolutam arbitror naturam actus humani seu moralis. Quod si brevibus expressam quis cupit, meo judicio poterit ita describi, *Est motus procedens a libero hominis arbitrio, spectata regula morum, in ordine ad finem ultimum.* Dum in prima parte definitionis nomine liberum arbitrium, non solius voluntatis influxum indigito, sed intellectus quoque operationem simul complector: nam ex Doct. Angelico (*1. 2. ar. 1.*) *liberum arbitrium est facultas voluntatis, & rationis: quod optime notatur per hoc, prosequitur Seraphicus (in 2. dist. 25. ar. 1. q. 3.) quod dicitur liberum arbitrium, non uno nomine, sed composito: ut unum nomen respondeat rationi, & alterum voluntati.* Secunda pars clarescet ex iis, quæ dicemus in V. Articulo; ubi statuetur, moralitatem bonam, & malam actionum sitam esse in conformitate & dissonantia earum cum norma agendi. In tertia parte indicatur coordinatio cujusvis actionis humanæ ad finem ultimum supremæ Beatitudinis; semel ac enim ejusdem assecutio Divino decreto (*n. 2. & 4.*) alligata est solis honestis piisque operibus tamquam mediis, consequens fit, ut ad talem finem bene agendo accedamus, indeque recedamus male agendo, quamquam de illo minime cogitemus agentes.

97. *Moralis facultas proprie ac per se sola actiones* humanas & liberas *ad honestatem informat, & dirigit.*

97. Ex integra dictorum serie evidens manet, Moralis Disciplinæ directioni eas solas actiones per se subjacere quas (*nu. 91.*) *humanas* proprie vocandas monstravimus, cum non aliæ sint directionis capaces, quam quæ in potestate libera hominis sunt. Potest utique homo etiam *naturales* actiones arbitrio suo subdere, quatenus ad libitum ipsas vel adjuvat, vel retardat, vel sistit; ut videre est in motibus iræ, gulæ, concupiscentiæ, quibus, etsi naturaliter insurgentibus, viam præcludere aut aperire licet variis modis. Nihilominus, cum homo nequeat easdem cohibere vel adjuvare, nisi consulto ac libere certas alias actiones eliciat vel prætermittat, ex. gr. abstineat a bibendo, edendo, dormiendo, & sese dedat orationi, lectioni, labori; exinde conficitur, solas actiones humanas & liberas per se subesse morali directioni; quia harum dumtaxat ope reliquas actiones, quæ naturales & necessariæ sunt, homo utcunque subdit proprio arbitrio.

98. *Agitur de Divisione actuum humanorum, & statim declaratur primaria divisio, quæ completur actus* mere elicitos, mere imperatos elicitos simul & imperatos.

98. Satis de Natura actuum humanorum: nunc *Divisionem* ac seriem eorum perlustremus. Confestim sese offert ea pervagata divisio trimembris, qua dicuntur 1. *Mere eliciti*, quos nempe voluntas immediate per se producit, tum citra adminiculum cujusvis alterius Potentiæ, tum absque ullo prævio imperio proprio; uti sunt primæ deliberatæ volitiones, aut nolitiones objectarum quorumlibet. 2. *Mere imperati*, qui videlicet ex jussu voluntatis ab aliis Potentiis proxime efficiuntur; ex. gr. contemplatio objecti ab intellectu, progressio localis a vi motrice. 3. *Eliciti simul, & imperati*, qui nimirum a sola voluntate profluunt, ex prævio tamen ipsius imperio, ut perfecta inimicorum dilectio, condonatio injuriarum, aversatio noxiarum cupiditatum, in quos actus voluntas plerumque non erumpit, nisi postquam serio consulteque proposuit eosdem elicere, & continuare.

99. Actus a voluntate quomodocumque *Elicitos* bifariam partiri Scholasticis mo-

tis est, quibus præivit S. Thomas (*1. 2. q. 8. & seq.*) Priore partitione alii referuntur ad *Prosecutionem boni*, ut amor, desiderium, gaudium; alii ad *Fugam mali*, ut odium, timor, tristitia. *Desiderium* versatur circa bonum absens, *Gaudium* circa præsens, *Amor* ab utroque abstrahit; nam bonum amamus, sive præsens sive absens illud sit; at non desideramus, nisi absens; neque gaudemus, nisi de præsenti. Pari modo *Timor* versatur circa malum absens, *Tristitia* circa præsens, *Odium* circa utrumque. Juxta partitionem posteriorem alii versantur circa *Finem*, ut volitio, intentio, fruitio (suntque iidem ipsi, qui consistunt in prosecutione boni, cum reapse volitio, intentio, fruitio non aliud esse videantur, quam amor, desiderium, gaudium) alii autem circa *media*, ut electio, consensus, usus. Inter hos omnes actus præcellentes sunt *Intentio* finis, & *Electio* mediorum.

99. *Prima subdivisio actuum* Elicitorum *continet eos, qui consistunt in* prosecutione boni, & in fuga mali. *Secunda vero eos habet, qui sunt circa* Finem, *& circa Media.*

100. Singulorum actuum descriptio sic breviter fieri potest. 1. *Volitionis* nomine designatur amor simplex voluntatis respicientis finem ut in se amabilem, præscindendo ab ejus possibilitate, vel impossibilitate, præsentia vel absentia. 2. *Intentio* importat motum voluntatis in finem absentem, & consequendum per opportuna media; quam ob caussam semper efficax esse præsumitur ad discrimen volitionis prædictæ, quæ absolute & ex sese inefficax est, atque ad impossibilia etiam ferri potest. 3. *Fruitio* indicat quamdam voluntatis complacentiam, in fine jam obtento quiescentis. 4. *Electio* est actus, quo voluntas amplectitur unum medium præ aliis ad obtinendum finem sibi propositum. 5. *Consensus* est actus, quo voluntas approbat media ab intellectu proposita caussa finis consequendi. 6. *Usus* est actus, quo voluntas applicat alias potentias sibi subditas ad executionem mediorum jam electorum.

100. *Describuntur singulæ sex species actuum* Elicitorum *secundæ partitionis.*

101. Actus a voluntate *Imperati* nullam peculiarem divisionem apud Auctores sortiuntur; sed universim tali nomine comprehenduntur omnes actus, quos voluntas vel aliis Potentiis inferioribus imperat, vel etiam sibimetipsi (*n. 98.*). Plura potius observare solent circa voluntatis *imperium*: unde iidem actus denominantur, quæ quidem hoc loco summatim & ordinate simul proponere consultum arbitramur. In primis imperium illud est volitio, qua voluntas vel vult ipsa per se operari deinceps, vel vult, ut aliæ potentiæ operentur; ac merito quidem voluntati attribuitur; quia uti ex D. Anselmo ait Scotus (*in 2. sent. dist. 42. q. 4.*) *Voluntas est motor in toto regno animæ, & omnia obediunt sibi.* Dispescitur hujusmodi imperium in *Immediatum*, quo voluntas imperat sibi; & in *Mediatum*, quo voluntas reliquis facultatibus imperat. Rursus cum ex Aristotile (*lib. 1. Polit. c. 3.*) quodvis imperium sit vel *Politicum*, vel *Dispoticum*, hæc etiam divisio applicanda imperio voluntatis.

101. *Ad pleniorem notitiam actuum, qui dicuntur* imperati, *expedit nunc percurrere quæcunque a Doctoribus tradi solent circa voluntatis* imperium.

102. Imperium, quod dicitur *Politicum*, non ita constringit inferiorem, quin possit resistere, adeoque in ejusdem exercitio opus est industria; tale est imperium Principis in cives, qui sunt sui juris. Quod autem appellatur *Dispoticum* sive *Herile*, inferiorem sic ligat, ut nequeat reluctari: hujusmodi est imperium domini in servos proprie dictos, qui juris sui non sunt. Cum in homine, utpote plurimis viribus activis divinitus instructo maxima occurrat actionum varietas, definiri nequit, quænam illarum computandæ sint in numero Moralium, quænam Naturalibus accensendæ, nisi prius fuerit exploratum, quibusnam præcise Potentiis possit voluntas imperare, & quale imperium in eas exercere; nam in confesso est apud omnes, a voluntate potissimum pendere, ut actio dici possit moralis sive humana. Illud ergo nunc disputabimus.

102. *Manifestatur quid sit* Politicum, *&* Dispoticum *imperium.*

103. *Primo*, quandoquidem nobis conscii sumus, voluntatem nostram aliquas sibi præscribere actiones, quæ *elicitæ* simul & *imperatæ* dicuntur (*n. 98.*) eodem pariter intimo sensu constat, voluntatem *dispotico* prorsus imperio imperare quascunque sibi imperat actiones. Hæ vero sunt omnes illæ, circa quas libertatem *indifferentiæ* habet, Art. III. explicandam, adeoque quæ circa bona & mala *minora* ac *particularia* versantur. Nam quod spectat ad amorem boni in genere, vel summi boni, ad odium mali in genere, vel summi mali, ad amorem sui ipsius, ac propriæ felicitatis, nequit voluntas pro libitu præscribere sibi istiusmodi actus, cum sint ipsi omnino necessarii: *Rationalis voluntas*, ait Seraph. Doct. (*in 2. sent. dist. 24. p. 1. ar. 2. q. 3.*) *ita ordinatur ad aliquid, quod nullo modo appetit suum oppositum, ut patet in ordine voluntatis nostræ ad beatitudinem & felicitatem, licet autem determinate inclinetur ad beatitudinem, ad multa tamen genera appetibilium illa & eadem voluntatis potentia est indeterminata, ita quod nata est moveri in opposita, & propterea sic est naturalis, ut tamen non desinat esse rationalis, & de-*

103. *Exponitur quomodo sibimet imperet voluntas, & quosnam actus.*

liberativa. Angelicus (1. *p. q.* 19. *ar.* 10.) *liberum arbitrium habemus respectu eorum, quæ non necessario volumus, vel naturali instinctu. Non enim ad liberum arbitrium pertinet, quod volumus esse felices, sed ad naturalem instinctum*. Porro hoc sensu intelligenda illa Ethicorum effata: *Omnes beatos esse velle natura compellit: nemo miser, etiamsi velit, esse potest; omnes, quod bonum est, appetunt*: & similia.

104. *An voluntas imperet* Intellectui, *& cujus generis actus.*

104. *Secundo*, si voluntatem imperantem referamus ad *Intellectum*, non minus distinctione opus est. A voluntatis imperio exiuiuntur omnes primæ objectorum apprehensiones, quæ suapte natura antecedere debent quemlibet voluntatis actum circa talia objecta, cum voluntas non possit ferri in incognitum, itidem excipere oportet omnia judicia sive vera sive falsa evidenter; illis namque intellectum dissentire, istis consentire, est prorsus impossibile. Relate vero ad alia objecta, quæ licet sint apprehensa, non ita tamen intellectum convincunt, quin possit illis præbere assensum aut dissensum, vel saltem utrumque suspendere propter aliquam caussam, utique potest voluntas imperare intellectuales actus; sic imperatur assensus opinionibus Philosophicis, & Theologicis, immo & ipsis Religionis mysteriis utpote obscuris.

105. *Quale sit imperium voluntatis in actus intellectuales?*

105. Respectu posteriorum istorum actuum imperium voluntatis communiter dicitur esse dispoticum; nihilominus quandoque non nihil politicum esse videtur. Etenim quemadmodum propria experientia novimus, voluntatem nostram posse pro suo beneplacito applicare intellectum certis speculationibus, vel ab iisdem revocare, vel inducere ut ad res olim cognitas reflectat; ita etiam experientia demonstrat, intellectum voluntati præcipienti interdum reluctari, ac magna industria & contentione opus esse, ut intellectus ad alias cognitiones flectatur, & ab aliis removeatur, quibuscumque demum ex caussis id eveniat. Hinc porro consequitur, in hisce casibus politicum dumtaxat esse voluntatis imperium, saltem quoad *exercitium* actuum, ut loquuntur Scholastici, sin minus quoad *specificationem*.

106. *An, & quomodo imperet voluntas* Phantasiæ, Appetitui sensitivo, Memoriæ?

106. *Tertio*, simili forma philosophandum de *Phantasia*, & *Appetitu Sensitivo*. Nimirum primæ perceptiones Phantasticæ objectorum sensibilium, primique motus sensitivi nullatenus subjacere queunt imperio voluntatis, cum omnem illius actum antevertant. Sed actus alios voluntatem præscribere posse utrique Facultati vel ex eo maxime colligitur, quod nos omnes tum naturali tum Divina Lege constringimur, & imaginationem ab obscœnis cogitationibus avertere & motus sensitivi appetitus cohibere ac moderari: ad impossibile autem nemo tenetur. Scimus tamen ejusmodi imperium esse tantummodo politicum, cum ambæ Facultates sæpius invita etiam voluntate versentur circa objecta plura sensibilia, a quibus abstinere consultum foret. *Quarto*, idem prorsus judicium fiat de *Memoria*, cuius ope non semper recordari, aut oblivisci possumus earum rerum, quas cupiemus menti nostræ esse præsentes, aut absentes.

107. *Voluntas nequit* directe *ad arbitrium suum imperare operationes sensuum externorum.*

107. *Quinto*, de *Sensibus Externis* sequentia hæc sunt probe secernenda ac tenenda. In operationes externorum quinque sensuum, *in se* præcise spectatas, voluntas *directe* nullum habet dominatum. Nam quotiescunque objectum sensibile præsens adest, quantum sat est, illudque percellit sensoria organa corporea rite constructa, & integra; tunc necessario habetur sensatio ejusdem objecti, utpote quæ per naturam corporis, & animæ juxta leges a Divino Opifice sancitas ita determinata est, ut eam impedire, aut nullatenus immutare nequeat voluntas. Quocirca frustra voluntas præciperet ex. ca. sanis auribus, & naribus ne illæ tumultuosum sonitum, illæ fœtidum odorem perciperent, quandocumque forinsecus adsunt corpora producentia sensationem soni, & odoris.

108. *Ea* ipsa ratio a voluntatis imperio subtrahit etiam *voluptates*, ac *tristitias* sensuum (*n.* 90.) unde proprio experimento quisque novit, se non posse impedire, ne ex sapido cibo voluptatem percipiat, ac tristitiam ex insuavi; hujusmodi enim voluptates, ac tristitiæ immediate proficiscuntur ex sensationibus præsentibus, quas per voluntatem immutari non posse prædiximus. Quod si id quod est nobis voluptati aut tædio, quatenus actu percipitur exteriori sensu, sit vicevera tædio aut voluptati ob aliam caussam longe diversam; tunc posterioris generis tædium ac voluptas, cum ex sensatione percepta minime oriantur, poterunt dependere a libera nostra voluntate, si hæc quidpiam possit in illam caussam: hujus rei exemplum petatur a conjugato, qui cum tædium concipiat cognoscendo suam uxorem deformem, voluptatem in se excitat per desiderium alienæ mulieris formosæ; & ob hanc caussam lubenter continuat, vel iterat eum actum.

quatenus ex sensationibus oriuntur, & non ex aliæ caussa sensationibus extraneæ.

109. *Indirecte voluntas potest*

109. Licet autem sensationes, & inde consequentes sensus voluptatis, ac tristitiæ a voluntate non pendeant in circumstantiis mox enarratis; retinet tamen voluntas facultatem liberam saltem *indirecte* imperandi sensibus exterioribus, sicque etiam ipsas sensationes, & sensuales illas perceptiones pro suo arbitrio impediendi; quoties prævisioni & consultationi loco adest. Voluntas namque continere potest organa sensuum, vel situm corporis mutare sensationum prævisarum caussa, vel allo quovis modo impedire, ne sensibile aliquod in organum sensorium agat; ita potest ex. ca. imperare manibus, ut oculos claudant, aures obturent, & pedibus ut aliorsum corpus deferant. Quare, ubi voluntas talia sponte ac deliberate negligit præstare, cum revera posset, ac deberet, merito ei imputantur sensationes, ac perceptiones sensuales (*n.* 97.) quamvis istæ sint in se operationes omnino naturales ac necessariæ.

imperare sensibus exterioribus subinideque habere in suo arbitrio, sensationes, & sensuales voluptates ac tristitias.

110. Hue sane collimant universa illa Divinarum Scripturarum, & patrum Sanctorum testimonia, quibus jubemur perquam caute custodire, retrænare, vincere exteriores sensus (aliquo scilicet ex prædictis modis) ne forte animas nostras deprædent, atque in pravis concupiscentiis rerum, quibus delectari aut frui minime licet, exardescere faciant, sicque in malorum pœnarumve illiadem nos inducant. Horum omnium una est ratio; quia videlicet in moralibus etiam solæ omissiones actuum, ubi opportunæ circumstantiæ ad quidpiam agendum nos perurgent, reputantur pro opere vitioso ac pœna digno: unde Doctores solent omissionibus perinde, ac ipsis actionibus applicare definitionem peccati a D. Aug. traditam (*lib.* 2. *contra Faust. c.* 27.) *est factum, dictum, vel concupitum contra legem Dei æternam*. Ex serie igitur integra superioris doctrinæ poterit unusquisque generales regulas elicere, ad ferendum judicium de peccatis exteriorum sensuum: qua in re meticulosi quidam sæpenumero frustra animo anguntur, præfidentes vero misere, & turpiter hallucinantur.

Quo sensu accipienda Scriptura & Patrum præcepta de custodia exterorum sensuum, & quandonam in istis peccare, vel non peccare contingat.

111. *Sexto*: Potentiæ *Motrici* externorum corporis membrorum voluntatem imperare dispotico & herili prorsus imperio (*ex n.* 109.) colligere licet. Et certe ab Auctore Naturæ frustra datus esset nobis sensus, qui dicitur *externus*, nisi vim motricem conjunctam haberet, ut per illam posset anima exterioribus membris uti ad adipiscenda, quæ sibi videntur congrua, & ad noxia repellenda. Istud imperium supponens Scotus tali ratiocinio demonstrat, peccatum dari posse in oris sermone (*in* 2. *dist.* 42. *q.* 4.) *Potentia motiva in homine est in obedientia servili respectu voluntatis; quæ lib.* 1. *Polit. vocatur dispotica: unde in tantum sibi obedit, quod nullum membrum habile ad motum, nisi sit aridum, resistit imperio voluntatis: sed formare voces articulatas est actus potentiæ motivæ, licet non possit elici, nisi præcedente actu imaginationis, vel intellectus; ergo sermo est in potestate voluntatis, si lingua non sit impedita, sed disposita ad motum*.

Motivæ Potentiæ imperat voluntas imperio dispotico.

112. Subtilis Magistri verba hoc aliud præterea nobis indicant: scilicet herile istud voluntatis imperium ergo potentiam motivam, non absolute & pro quavis hypothesi admittendum esse, sed sub certis dumtaxat conditionibus. Itaque præcedens assertio 1. Supponit membra corporis esse ad agendum bene disposita, nullove vitio impeditas: hinc nil mirum, quod paralysi vel apoplexia laborantes, nequeant pro libitu membra sua regere, aut movere. 2. Respicit actiones, quæ sunt singulis membris propriæ; neque enim auribus ex. ca. potest imperari visio. 3. Accipienda magis de actionum exercitio, quam intermissione; quippe ubi præsto sunt omnia requisita, non possunt membra bene disposita, quoties libuerit, actionem suspendere: hinc si sonus constanter aures feriat, constans sit auditio necesse est. 4. Non comprehendit eas motiones, quæ fiunt in corpore, aut intrinsecus ob solam partium texturam, ut est motus peristalticus intestinorum; aut extrinsecus, dum membra moventur quasi sua sponte citra ullam mentis deliberationem, ut est elevatio brachii in somnis.

Voluntas nequit exercere dispoticum illud imperium ergo Potentiam Motricem, nisi suppositis quibusdam conditionibus.

113. Hactenus voluntatem spectavimus activitate sua vel seipsam, vel alias potentias applicantem ad agendum. Nunc breviter explicandum, an & quomodo ad ipsius voluntatis actiones concurrat intellectus; de reliquarum enim potentiarum influxu speciatim disserere præsenti loco vid tur minus necessarium. *Duo* præsertim indagari possunt. Unum, an præter imperium voluntatis requiratur etiam imperium intellectus, ut ipsa voluntas vel agat per sese, vel inferiores potentias ad agendum inducat; & in quo præcise consistat imperium intellectus? Alterum, an voluntas in agendo semper necessario ultimum intellectus judicium, quod *practice practicum* appellari consuevit, sequatur?

Examinandum remanet, quidnam præstet Intellectus *respectu voluntatis vel per se ipsam agentis, vel alias facultates ad agendum nuentis.*

114. Ut primum dubium statim quoad *posteriorem* partem solvamus, supponendum aliter intellectum, aliter voluntatem imperare. Voluntas imperat propria auctoritate

114. *Ostenditur, in quo*

consistat imperium intellectus, & declaratur non esse illud absolute necessarium ad voluntatis actiones seu elicitas, seu imperatas.

115. *Quid proprie sit judicium illud, quod dicitur practicum particulare, seu* practice practicum.

auctoritate non solum inferioribus potentiis, sed etiam intellectui, ac sibimet ipsi; intellectus vero nec propria auctoritate imperat, nec omnibus imperat; sed soli jubet voluntati, ut urgeat executionem ejus, quod ipsa jam decrevit faciendum. Rursus voluntatis imperium consistit in efficaci volitione; imperium intellectus situm est in quadam suasione & hortatu. Quantum ad *priorem* partem, intellectus imperium neutro ex capite necessarium videtur. Sicut enim voluntas potest ad sibi imperandum applicare intellectum sine ullo imperio intellectus; ita citra prævium ejusdem intellectus imperium poterit vel seipsam inducere ad agendum, vel alias potentias applicare ad exequenda propria decreta. Est tamen valde utile quando voluntas torpida, ac remissa est.

115. Secundo etiam dubio satisfaciamus. Judicium, uti vocant, practicum particulare est illud, quo intellectus proponit & dictat voluntati faciendam, aut omittendam esse rem aliquam omnibus suis individualibus circumstantiis vestitam. Tale judicium per nos non est ipsa determinatio voluntatis unum ex duobus illis propositis amplectentis; quemadmodum sentire conguntur, quicumque inficiantur cum Cartesianis intellectum esse activam facultatem (ecquis enim ambigat, voluntatem sequi propriam determinationem?) sed est potius distincta operatio intellectus, quæ voluntatis determinationi præsternitur. His præmissis sic statuo; voluntatem ab intellectus judicio practico particulari non trahi necessario ad agendum; debere tamen ejusdem normam sequi quotiescumque vult consulto operari.

116. *Voluntas non trahitur invicte ad operandum illo practico judicio intellectuali, ipsum tamen debet sequi, si vult operari* prudenter.

116. Idcirco primum, quia secus voluntati sua non constaret libertas indifferentiæ; hujus enim notio fert, ut voluntas possit peræque agere vel non agere, positis omnibus requisitis ad agendum conditionibus, inter quas numeratur etiam illud intellectuale judicium. Ideo vero secundum, quoniam voluntas, ubi quidquid eligit, vel ducitur certa ratione, vel non? Si hoc, jam temere & inconsulto operatur, neque ab appetitu brutorum secernitur: si illud, ergo fatendum voluntatem semper esse sequacem practici judicii intellectualis, quotiescumque seipsam prudenter determinat ad operandum: inde est, ut ejusmodi judicium soleat vocari *ultimum*, eo quod nullo alio consequenti judicio dirigatur ac moveatur voluntas ad agendum.

117. *Enumerantur singuli actus intellectus, ac voluntatis, qui in ordine* Intentionis, *mirо nexu concurrunt ad actionem moralem complendam.*

117. Ad complementum hujus Articuli placet ostendere seriem, & coordinationem admirabilem singulorum actuum tum intellectus, tum voluntatis (*n.* 99.) quæ deprehenditur in quavis operatione vere morali, spectato utroque ordine seu *Intentionis*, seu *Executionis*. Cum voluntas finem aliquem sibi præfigit assequendum, primus actus ab intellectu elicitur, estque *cognitio* finis, sive objecti in se ipso. Postea sequitur voluntatis actus, qui simplex & inefficax est *volitio* finis. Succedit actus alter intellectualis, qui est *judicium practicum*, ostendens finem illum posse reipsa obtineri. Prodit dein novus actus voluntatis, qui est efficax *intentio* finis. Hunc excipit alter actus intellectus, qui vocatur *consilium*, complectens & inquisitionem mediorum ad finem obtinendum, & consultationem de valore mediorum utilium, & comparationem utiliorum cum minus utilibus. Postremus est voluntatis actus, qui dicitur *electio* mediorum, seu medii efficacioris ab intellectu antea propositi; sicque ordo *intentionis* completur.

118. *Recensentur reliqui actus utriusque potentiæ, qui in ordine* Executionis *confluunt ad eamdem moralem actionem.*

118. Quotiescumque voluntas, post præstitutum sibi finem, ac media legitima jam determinata præscripsit intellectui, ut stimulos sibi addat ad urgendam executionem; tunc primus actus est *imperium* intellectus hortantis & excitantis voluntatem, ut agat vel applicet facultates activas inferiores ad opus perficiendum. Hujusmodi imperio, pro cujus necessitate multi decertant, haud video voluntatem egere, quoties ipsa, semel ac efficaciter elegit media, quæ arrident, difficultatesque adjunctas non habent, executionem urget. Secundus actus, qui est a voluntate, dicitur *usus activus*, quo voluntas applicat subditas sibi potentias ad executionem mediorum. Hunc consequitur *usus passivus* earumdem potentiarum, efficientium quidquid necessarium est ad assequendum finem. Ubi res feliciter successit, enascitur in intellectu *cognitio* perfecta, & practica finis obtenti; subindeque in voluntate *fruitio*, seu quies in fine jam adepto; atque ita ordo quoque *executionis* absolvitur.

ARTICULUS TERTIUS.

De Voluntario ac Libero.

SECTIO I.

De Voluntario.

119. *Indicatur materia huic articulo subjecta quæ est de* Voluntario, *ac* libero, *seorsim considerandis.*

119. QUoniam actus nostri proprie vocari non possunt *humani* seu *morales*, nisi voluntarii ac liberi sint (*n.* 91. *&* 96.) quo eorum natura penitus pateat, *voluntarii*, ac *liberi* notiones nunc *seorsim* expendendæ: hinc quisque intelligit, Moralis simul & Dogmatici Theologi partes me utcumque expleturum. Plerique namque Scriptores Morales in hoc primo Tractatu toti solent esse in declarando *voluntario* & *involuntario*, seposita ac Dogmaticis relicta accurata discussione *libero* presse sumpti pro eo, quod ex propria electione agentis procedit, & contingenter fit. Dum porro audis, me *seorsim* locuturum de voluntario, ac libero (quia scilicet unum sine altero, cum notionibus inter se differant, rite concipi potest) non utique postulabis, modo æquum & benevolum velis te ostendere, ut dum primo voluntarium præcise expendo, eas constanter usurpem dictiones, quæ voluntarium simul & liberum exprimunt, minimeque hæream in sola *voluntaritatis* seu *spontaneitatis* voce, quæ decurtatam a Novatoribus libertatem signat.

120. *Dum Moralium more voluntarium expenditur, neque necessarium, neque expediens est interferere notionem* liberi, *a notione* voluntarii *valde diversam.*

120. Non, inquam, id a me postulabis; nam cui bono postulari queat, mente nullatenus assequor. Id enim non requirit 1. necessitas vindicandi Catholicum Dogma de libertate; quia in illius favorem tot ac tanta occurrunt deinceps consignata in secunda Sect. hujus III. ac etiam in septima v. Articuli, ut hinc fidem meam facile detegere possit quilibet Lector, qui ex Benedicto XIV. (*n.* 72.) & Criticis omnibus dicit, *Scriptoris mentem non ex aliqua particula, sed ex tota Scripturæ textura* eruendam. 2. Non mos reliquorum Moralium Auctorum, cui potius præsens ista methodus apprime consonat; ut paullo ante notavimus, & plurima monstrabunt testimonia, tum in hoc, tum in sequenti Articulo IV. producenda præsertim ex Angelico, & Seraphico, qui diversis in locis egerunt *de libero arbitrio*, & *de voluntario*, ac *involuntario*, atque in voluntario explicando eas adhibuerunt loquendi formulas, quæ solius lubentiæ seu spontaneitatis ideam ingerunt: non quia putarint posse humanos actus laudem, aut culpam habere, si voluntarii seu spontanei tantum sint, & non etiam liberi in sensu catholico: sed quia ignorantia & reliqua impedimenta voluntarii, quæ in hoc primo tractatu Theologiæ Moralis solent expendi, proxime impetant ipsum voluntarium seu spontaneum, quod liberi fundamentum & basis est. 3. Denique non utilitas legentium; quippe non potest ipsis melius consuli, quam si juxta usitatum Moralium Scriptorum morem suis locis distincte ponantur singula, quæ notionibus discrepant, adeoque diversas exigunt interpretationes. His in antecessum notatis, haud mora voluntarium describamus.

121. *Asseritur, & dilucidatur definitio* voluntarii *a Sapientibus communiter tradita.*

121. *Voluntarium* definitur ab Aristotele (*lib.* 3. *Ethic. c.* 1.) *Quod est a principio intrinseco, cognoscente singula, in quibus est actio.* Nomine *principii* indicatur voluntas; quæ quidem agenti dianoetico non potest non esse intima, cum sit vis activa animæ rationalis, quatenus cognitum bonum prosequitur, & malum adversatur; unde merito dicitur *principium intrinsecum*. Cum autem præcedere debeat cognitio eorum, quæ a voluntate sunt amplectenda, aut respuenda, & hanc cognitionem voluntati suppeditet intellectus, qui altera est animæ vis activa quatenus sibi repræsentat objecta; idcirco ipsa voluntas, prout voluntarii principium est, *cognoscens* nominatur. Quæ porro voluntati, ut humano modo operetur, debent innotescere prælucente intellectu, tria sunt; objectum, circa quod actio versatur; finis, propter quem actio fit; & circumstantiæ, quæ actionem comitantur: hinc voluntas, ubi hæc comperta habet, dicitur *cognoscere singula*, *in quibus est actio*. Eadem occurrit voluntarii descriptio apud Seraphicum (*in* 2. *dist.* 22. *q. ult.*) *Duo sunt de ratione voluntarii; videlicet cognitio singularium sive circumstantiarum, & quod operationis principium sit intrinsecum*: & apud Angelicum (1. 2. *q.* 6. *art.* 1.) *Voluntarium dicitur esse, secundum definitionem Aristotelis, Gregorii Nysseni, & Damascenii, non solum cujus principium est intra, sed cum additione scientiæ.*

122. *Duplex est principium efficiens actio-*

122. Porro si juxta definitionem voluntarii omnium Doctorum calculo probatam, voluntarie agitur, prodire debet ex intima propensione voluntatis, suppo-